زمانی شیعریی، زمانی سینەمایی
لە (قەسیدە/فیلم)ی (لە دەروازەی قەبرستانی مەعمەل قیرِدا)[i]ی ئیسماعیل بەرزنجی

عەبدولموتەلیب عەبدوڵڵا

(4-3)

دیمەنی سێیەم

دیمەنی سێیەم کە لە ونبوونی زێوان بە وشەی (وادێم) دەست پێدەکات، وەك شوێن‌و کات هەمان شوێن‌و کاتی دیمەنی دووەمەو بە درکاندنی کاری وادێم بەرە بەرە لە کامیرا نزیك دەکەوێتەوە، تا دواجار لە رستەی (بە ماتی دەست لە کێلان وەردێنم) شاشەی کامیرا داگیر دەکات.

لەو دیمەنەدا بینەر هەست بەوە دەکات کە (شاعیر/کاراکتەر) زۆرترین هەوڵ بۆ بە پیرۆز راگرتنی ئەو سەردانە خەرج دەکات، چونکە نەك هەر نایەوێت دەستکاری شتەکان بکات، بەڵکو نایەوێت لە خەوی قوڵیش بە ئاگایان بێنێت. ئەوەی لەو سەردانە کە بە تامەزرۆییەوە پێی هەڵدەسێت دەست لە کێل وەرهێنانە. کەواتە لە دوای دەسپێکی ئەو دیمەنە بە وا دیێم ئیتر رستەی (بە شەقاوی لەرزۆکاوی) تەنها تەعبیر لە لەرزەی جەستە، بەرامبەر مەرگی (ئەو) ناکات، بەڵکو دەنگیش دەلەرزێ، ئەگەر لەرزینی جەستە وەك کامیرا دیمەنێکی راستەوخۆی حاڵەتی ناوەوەو ئازاری ویژدان‌و شپرزەییمان پێبناسێنێ، ئەوە وەك دەلالەت تەعبیر لە تەنیایی (شاعیر/کاراکتەر) دەکات‌و هەر لەوێشەوە رابردوو دێتە ناوەوە، بەو مانایە دەنگی لەرزۆکی (بەرزنجی) وەك رابردوو بە جەستەی (ئەو)ەوە دەلکێ، هەر لەوێشەوە درککردنی تەنیایی خۆی بە رستەی دەست لە کێلان وەردێنم دەرەوێنێتەوە. ئەگەر مانای یەکەمی ئەو رستەیە رەواندنەوەی تەنیایی بێت، مانای دووەم خۆی لە چێژی گێرانەوەدا هەڵدەگرێتەوە. یەکەمیان: ترس لەخۆ دەرکردنە. دووەمیان: هەڵگری جۆرێکە لە شەبەقییەت‌و بە فیکرەی جەستەوە بەندە. کەواتە (کێل) وەك چۆن دەلالەتی (باڵا) لەخۆ دەگرێت، پەیوەندیکردنی (ئەو)یش بە ژیان دەگەیەنێت. (بۆ بە دواداچوونی فیکرەی جەستە، دەشێ خوێنەر بۆ قەسیدەی "من هەمیشە لەوێوە دیێم"ی شاعیر بگەرێتەوە، کە دەڵێت: لە حەوشەکەدا، دوو جار کراسی سپی لە بەر کرد، جارێکیان بۆ من‌و ئەویتریش بۆ قەبر)[ii].

کەواتە دەنگی لەرزۆکی (بەرزنجی) لە دیمەنی سێیەمدا لە لایەك ترسە لە تەنیایی، لە لایەکی دیکە ممارەسە کردنی چێژی لەخۆدا هەڵگرتووە، وەك چۆن بە رووەکەی دیکەش ئەو هەنگاوانەی (بەرزنجی) رووەو چێوەرەی جوانەمەرگ تەعبیر لە جولەی سینەمایی دەکات. دەمەوێت بڵێم: ئەوەی وەرگر بە لەرزۆکاوی دەیبینێت، دەشێ فیلێکی سینەمایی بێت بەرامبەر (بینین/هەست)و (بیستن/خەیاڵ)، ئەو قسەیەشمان بەوە پشت راست دەکەینەوە کە لەو دیمەنەدا هەست بە داخستنی مانا دەکەین. واتە لە پشت (نە خۆڵ، نە بەرد، نە پنجە گیا...) جگە لە مۆنتاژ کردنی گرتەکان‌و خزینی وێنە نەبێت، هیچ پەیوەندییەکی دیکەی شیعری وجودی نییە، یان بە مانایەکی دیکە لە پشت ئەو وێنەیە بە قەد ئەوەی (بینین/هەست) دەخرۆشێ، ئەوەندە (بیستن/خەیاڵ) دادەخرێت، یان بە مانایەکی دیکە ئەو وێنەیە دوای کاتی ئێستا دەکەوێ، دەبێتە قوربانی رەهەندی سێیەم تا بۆ وێنەی سروشتی بە کامیراگیراو بگۆرِدرێت.

هەروەها دەشێ لە ڕێگەی ئیقاعی گرتەکانەوە جوانکاری جولە (وا دێم، بە شەقاوی لەرزۆکاوی، رووەو چێورەمەکەت هەنگاو دەنێم، نە خۆڵ ، نە بەرد، نە پنجە گیای سەر دڵت، هیچیان وەئاگا ناهێنم، بە ماتی دەست لە کێڵەکان وەردێنم) بەرجەستە بکەین، ئەو جوانکارییە بە قەد ئەوەی ئاسۆیەکی نوێ بەرامبەر (بینین) دەکاتەوەو سەر بە زمانی سینەماو تەجریدە، ئەوەندە بە شیعرییەتو خەیاڵەوە بەند نییە. کەواتە جوانکاری جولە سەر بە یۆتۆپیای مۆسیقای سینەماییە، یۆتۆپیایەك کە هەستی جولەکردن دەوروژێنێت. هەر لە ڕێگەی مۆسیقای ئەو دیمەنەشەوە زمانی سینەما بەرفرەوان دەبێت، وەك چۆن هەر لەوێشەوە دەشڵەژێ، شڵەژانی زمان، تەعبیر لە دەلالەتە جێبەجێ نەکراوەکان دەکات، بەو مانایەش ئەو (دەنگە دەنگ)ە بە پەرۆشو لەرزۆکاوییەی (بەرزنجی) زێتر داپۆشینی ئاماژەکان دەگەیەنێت. بۆیە لە مانا رادەکاتو بە جولەیەکی نادیار دەکەوێتە نێو ڕووداوەوە، بەرجەستە کردنی رووداو تەعبیر لە گەیاندنی هەواڵو کەوتنی شیعرییەت دەکات. ئەو خاڵە زمانی سینەمایی تۆخترو زمانی شیعری کاڵتر نیشان دەدات.

دیمەنی سێیەم کە وەك خۆ ئامادەکردنێك بۆ دیمەنی چوارەم خۆی دەنوێنێ، دەشێ دوو کردەی دیکە لە نێو (ژیان/ئەزموونکردن) بخاتە روو، یەکەمیان: لە رووی دەلالییەوە دەکەوێتە نێو (خراپ ئەزموونکردن)و منی مازۆخی رابەرایەتی دەکات، لە رووی کامیراییەوە شەقاوی لەرزۆکاوی تەعبیری لێ دەکات. دووەمیان: لە رووی دەلالییەوە دەکەوێتە نێو (باش ئەزموونکردن)و بە منی نێرگزییەوە دەلکێت، بەڵام لە رووی کامیراوە بە گرتەی هیچیان وەئاگا ناهێنم بەندە.[iii]

ئەگەر خراپ ئەزمونکردن بۆ ناوەندیاری شیعری (دەنگ، رەمز، نووسین، سپێتی) بگەڕێتەوە، باش ئەزموونکردن بۆ ناوەندیاری سینەمایی(کامیرا، سرووشتی رووناکی، مامەڵەکردن، کیمیاگەری، ئامێرەکانی دیکە..) دەگەڕێتەوە.[iv]

لێرەدا دەمەوێت بڵێم درێژبوونەوەی رووە سۆزئامێزو بریقەدارەکەی ئەو (قەسیدە/فیلم)ە بە قەد ئەوەی پەیوەندی بە کردەی دووەمەوە هەیە، ئەوەندە بە کردەی یەکەمەوە بەند نییە. ئەوەش بۆ ئەوە دەگەڕێتەوە کە لە کردەی سینەمایی ماوەی نێوان بینەرو وێنە لە ڕێگەی جولەی خەڵەتێنەوە نامێنێت، لەوێشەوە بە یارمەتی مۆسیقا وا دەکات بینەر لە حاڵەتی گرتنی گۆشەی نیگای دیمەنەکان تێکەڵ بە کامیرا بێت، نەك بە ماناو خەیاڵی زمان. بەمجۆرە وێنەی شیعری دەبێتە قوربانی جولەی منی کامیراییو بۆ وێنەی بە کامیرا گیراو دەگۆڕێت.

دیمەنی چوارەم

دیمەنی چوارەم بە گرتەی (بە ناڵەیەکی حەزین دەچرپێنمە گوێت) دەست پێدەکات، هەڵبەتە ئەو گرتەیە وەك شوێن گۆڕستانو وەك زەمەن دەکەوێتە ئێستای (قەسیدە/فیلم)ەوەو گرتەکە تەواوی شاشەی داگیر کردووە، بەڵام دواتر لە جولەیەکی تەکنیکیدا لە توێی ئیقاعێکی پرسئامێز کامیرا ئاسۆی بینینی بۆ رابردوو (بەیەکەوە ژیان) دەگوازێتەوە، بەڵام وەك شوێن تەعبیر لە ماڵ (واتە ژیانی منی زیندووو ئەوی جوانەمەرگ) دەکات.

کۆی گرتە پرسئامێزەکانی دیمەنی چوارەم دەکەوێتە نێو ئیقاعێکی نەرمو هێمن، ئیقاعی نەرمو هێمن فەزای بیرخستنەوە دەکاتەوەو زێتر سەر بە لاواندنەوەیە، وەك چۆن لەو دیمەنە لاواندنەوەش دەکەوێتە نێو مەنەلۆگەوە. (بارستارکۆ)ی (ئیتاڵی) ئیقاع بە بەرهەمی جوانکاری جولە دادەنێت، ئەو پێیوایە ئیقاع ئاسۆیەکی

نوێ بەرامبەر بینین دەکاتەوەو دەبێتە تایبەتمەندی زمانی سینەمایی‌و کۆدی گێڕانەوە لەخۆ دەگرێت.[v] ئەگەر بەشێك لە پەیوەندی زمانی (فیلم/قەسیدە) بە زمانی سینەمایی ئەوە بێ کە لە ئیقاعدا خۆی دەنوێنێ، بەشێکی دیکەی لە مەنەلۆگەوە دەردەکەوێت. مەنەلۆگ لە هونەری سینەماییدا سیستەمێکی تەعبیرییەو میکانیزمی بەرهەمهێنانی کۆی ئەو دەلالەتانەیە کە (دەرهێنەر/شاعیر) لە ڕێگەی (حاڵەتی دەروونی/تەکنیك) دەیخاتە ڕوو، هەر لەوێشەوە بینەر دەخاتە گەمەیەکی سیحرئامێز، ئەگەر بە جۆرێك ئەو میکانیزمە لە هونەری سینەمایی ناساندنی فەزا شاراوەکانی کاراکتەر لەخۆ بگرێت‌و نیازی تایبەتی لە پشتەوە بێت، بە دیوەکەی دیکە هونەرێکە لە هونەرەکانی کێشکردن‌و تێوەگلانی وەرگر.

بەڵام لە ڕووی دەلالییەوە خوێنەر لە خوێندنەوەی مەنەلۆگەکانەوە هەست دەکات ئەوەندەی بەرچاو خستنی دیمەنە هەڵبژاردەکان کاری لە سەر کراوە، ئەوەندە ئاماژەی شیعری‌و شیعرییەت فەرامۆش کراوە. وەك گوتمان بەشێکی زۆری پەیوەندییەکانی نێوان سینەماو شیعر دەکەوێتە سەر ڕەوانبێژی‌و ڕووناکییەوە، بەو مانایە (بەرزنجی) دەیەوێت زۆرترین ڕووناکی بخاتە سەر هەڵبژاردەیەك لە پێکەوە ژیان‌و ئەزموونی ناوەکی، ڕووناکی خستنە سەر ئەزموونی ناوەکی بە هەموو مانایەك تەعبیر لە بە گشتیکردن دەکات، هەر لەو هەڵبژاردەیەشەوە گەمە لەگەڵ هەستی سۆزئامێزی (بینەر/خوێنەر) دەکات‌و لە نێو ئەزموونی ناوەکی خۆی دەیتوێنێتەوە. لێرەدا لەو بەر چاو خستنە سیستەمی سینەمایی ڕۆڵی گرنگی بینیووە، چونکە ((لە فیلمدا "بینەر" خۆی بە کاراکتەری هاوێنە بەراورد دەکات‌و لەوێشەوە خۆی تێکەڵ بە "چیرۆکبێژ" دەکات))[vi]. هەر لەوێشەوە هەستێکی جولەئامێز بەرەو ژانۆژواری دیمەنە هەڵبژاردەکانی بە یەکەوە ژیان (من‌و ئەو)مان دەکاتەوە، بڕوانە:

(–کوا مەقاماتی ڕاکشان؟–کوا جگەر کێشانی پێش چوونە نێو جیگا؟–کوا لەعابەکانی زیلان؟–کوا فاتورەی ئاوو کارەبا؟–کوا کاسێتی (القلب یعشق کل الجمیل)؟–کوا پاکەتی سۆمەری بولگاری؟–کوا بالیفە گەورەکەمان؟–کوا بەتانییە دوو نەفەرییەکەمان...)

هەڵبەتە گوتنی مەقامات‌و کردەی ڕاکشان نەك هەر تەنها لە بنەڕەتدا وێنەیەکی بە کامیرا گیراومان پێدەبەخشێت، بەڵکو هەستی وەرگریش بەو جولەیە دەخرۆشێنێ (بەکار هێنانی وشەی "خرۆشاندن" بە مانا سێکسییەکەی پەیوەندی بە وشەی "ڕاکشان" دەکات). بە گشتی هەر لە سەرەتاوە ئەو سەربردەیەی (بەرزنجی) زەمەن بە مەکان، ئێستا بە ڕابردوو گرێ دەدات، کۆی ئەو گرێدانەش بە جولەی سەردانی گۆڕستانەوە دەلکێ. بەڵام ئەگەر لە هەر سێ دیمەنی سەرەتا، کامیرا ئەسڵی یەکەم بگەیەنێت، ئەوە لەم دیمەنە کامیرا کۆمەڵێك گرتە دەگرێ، کە لە حاڵەتی دووەم‌و کۆپیکراوی ئەسڵن. بەڵام (بەرزنجی) بە وشەی پرسی (کوا) درککردنت لە ڕێگەی وڕوژانی هەستی وەرگر هەمان جولەی ئەسڵ‌و یەکەمیان تێدا دووبارە بکاتەوە. وشەی (کوا) لەو مەنەلۆگانەدا کارێکی گرنگ لە ئەستۆ دەگرێ، ئەویش لە لایەك خستنە جولەی وێنەکانە لە لایەکی دیکە ئاسانکاری بۆ کامیرامان دەکات، بۆ ئەوەی کامیرا لە شوێنێکی دیاریکراو جێگیر بکات.

–کوا مەقاماتی ڕاکشان؟ –کوا جگەر کێشانی پێش چوونە نێو جیگا؟ –کوا ڕۆمانی (مرحبا ایها الحزن) –کوا لەعابەکانی زیلان؟....هتد. لە کۆی ئەو گرتانەدا ڕاستەوخۆ بەشێکی زۆر لە وەهمی کامیرا دەکەوێتە سەر مۆنتاژ بەو مانایەش وەك (کارکۆفسکی) پێیوایە ڕۆڵی مۆنتاژ بە شێوەیەکی گونجاو ڕۆڵی تەوزیفکردنی جولەیە، هەر لەوێشەوە ئەساڵەت‌و قوڵایی ناوەڕۆك (کە لێرەدا سەردانیکردنی گۆڕی جوانەمەرگە)

دەگەیەنێت.[vii] بەو مانایە ئەوە (دەرهێنەر/شاعیر)ە، لە هەڵبژاردنی گرتەو وێنەکاندا بیروڕای خۆی دەسەپێنێت، هەر لەوێشەوە منی نێرگزی بە پێی یاسای بینین دەردەکەوێتەوە، یاسای (بینین/هەست) لە سینەمادا لە قەڵەمباز دێتە بەرهەمو نابەردەوامی حوکمی بە سەردا دەکات، بەردەوامبوونی هونەریش لە سینەمادا لە سەر تەجاوزکردنی ئەو نابەردەوامیە رادەبێتەوە، هەر لەوێشەوە بە دیمەنی پێنجەم ئاشنامان دەکات.

---

[i] بەرزنجی، ئیسماعیل، ـثەست، وەك ئیَوارة نارنجییەکانی نیشتیمان، دیوانی شیعر، دەزطای ضاثء بلآوکردنەوەی ئاراس، ذ،598، ض1،2007،ل35.

[ii]-ه.س.ث. ل32.

[iii]- بۆ بەدواداضوونی هەر دوو ضەمکی باش ئەزموونکردنء خراث ئەزموونکردن بڕوانة: فەرهاد ثور، موراد، جوانیناسی شکست، ل89.

[iv]-ه.س.ث. ل90.

[v]-الیاسري، عصام، السينما فن الحركة ام فن الصور المتحركة، الف یاء، مجلد ثقافي فصلي يصدر عن شركة الزمان العالمية للصحافة و النشر، المجلد الرابع، ايلول، 2006، ص285.

12- لوی دی جانیتي، فهم السينما، ترجمة: جعفر علي، دار الرشيد بغداد، ط1، 1981، ل483.

[vii]-الف یاء، ه.س.ث. ل 285.